

יחידה ד: פסח שני (ט,א-יד)

סקירה כללית ומבנה

לפנינו יחידה הלכתית ביסודה, אך בניגוד לקודמותיה בספר הנושאות אופי הלכתי וסגנון הלכתי מובהקים, שזיקתן למסגרת האירועים של הספר הוסקה רק בעקיפין, הזיקה המובעת כאן לאירועי הספר נושאת אופי ישיר, והיא נכרכת במישרין בגופו של סיפור. מבחינת המבנה ניתן להציג כאן את החלקים הבאים: 1. ההוראה לעשיית הפסח במועדו (ט,א-ה). 2. שאלת הטמאים (ט,ו-ח). 3. הנחיית ה' לעשיית פסח שני לדורות (ט,ט-יד). בעיקרו, זהו מבנה פשוט המציג דגם של היווצרות בעיה הצומחת במישרין מתוך הקושי לבצע הנחייה מסוימת של ה', ואת הפתרון הצומח בהמשך. אולם, לדעתנו, המסגרת הפשוטה מצניעה צד של מורכבות ששורשיו - בין השאר - באופן הצגת הזמנים, שילך ויתברר בהמשך.

המועדים ביחידה ומסגרת הזמן של הספר

פרשת פסח שני מהווה דוגמה מעניינת לאופן שיבוץ המצוות בספר במדבר. ניתן לומר כי במבט כללי אל הספר, הדברים בנידון נאמרים במעין הערה - 'במאמר מוסגר', תוך הפרה של סדר הזמנים המפורש של הספר:

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני **בשנה השנית** לצאתם מארץ מצרים **בחדש הראשון** לאמר" (ט,א).

נוכיר, לא בכל פרשה הלכתית מאלו שנאמרו עד כה צוין במפורש מועד היאמרה, והדעת נותנת שהדברים שלא הוכתרו בכותרת מציינת זמן נאמרו בפרק הזמן שבין שני המועדים המסמנים את יריעת הזמן של החטיבה הראשונה בספר - מועד הציווי על המפקד ("...**באחד לחדש השני בשנה השנית**" א,א), ומועד המסע ("**בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש**" י,א). לעומת זאת, בפרשתנו נישא מעין מבט לאחור ליחודש הראשון. נקדים ונאמר, אין אנו בקיאים בשאלות העקרוניות של הזיקה בין תאריכים לבין הדברים שנאמרו בספר, וקשה להבין מדוע יש מדברי ה' שזכו לציון זמן ומקום ויש שנאמרו בלעדיהם; ואין לנו אלא לשער שמה שכרוך בפעולה ממשית חשובה בהיקף לאומי גדול זכה לציון מועד. מכל מקום, כשהדברים אמורים ביחס לחטיבה הראשונה (פרקים א-י בספר, יחידות א-ה), הסך הכול הוא, שלמצער המסגרת הכללית של הזמנים ברורה למדי; ובמובן מסוים, דווקא הנידון שלפנינו עושה אותה ברורה עוד יותר, שכן רק מתוך הכרה ברורה בנוכחותה המחייבת של מסגרת, יש טעם לציון חריגות ממנה.¹ בנסיבות אלו ובתוך מסגרת זו, מוגדרים יחסי מוקדם ומאוחר,

1 המדרש דיבר על תקופה ארוכה של היות משה מנוע מן ההתגלות - עד יום שכלו בו מתי מדבר (בבלי, בבא בתרא קכא ע"ב). בצד השתמעויותיו המוסריות העקרוניות, אפשר שבעיקרו הרעיון נשאב מהמודעות לתקופה אינטנסיבית של התגלות בפרק העת שבו אנו עוסקים כאן.

בהבנה שרק אילוץ תוכני-רעיוני רב-משמעות מחייב לשנות את סדר הזמנים, ובמינוח ספרותי ניתן לדבר על תחיבה של פרשה במקום שאינו מתאים לזמנה הכתוב. הסיבה לתחיבה כזו לא כתובה במפורש, ואין לנו אלא לסבור, כי הדגש כאן מוסב על מועד הביצוע של הוראת ה' בפרשתנו, שהוא:

"**בחדש השני בארבעה עשר יום** בין הערבים יעשו אתו על מצות ומקרים יאכלהו" (ט,א).

בחתירתו לעיסוק במועד הזה, צייר הכתוב במעין רקע את הציווי הראשון, המוקדם, על הפסח, שממנו נגזר המועד שלפנינו. 'מכלל חריג נלמד שגרתו, והמקבל טיעון זה יוכל לראות בו חיזוק לחישובי מסגרת הזמן הספרי ולא לפרימתם. אם זהו הדגש, הרי שבסופו של דבר התאריך המשמעותי נופל במקומו המתאים בתוך מסגרת הזמן של הספר. אך גם אם הדורי מסגרת הזמן יושרו, עדיין בעיה עקרונית לפנינו. הבעיה צומחת בגין הצטרפותם של הנתונים הבאים. תיאור הזמן של פניית הטמאים מעוצב על ידי הביטוי 'ביום ההוא':

"ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח **ביום ההוא** ויקרבו לפני משה ולפני אהרן **ביום ההוא**" (ט,ו),

ומחוזק על-ידי 'במועדו':

"אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' **במעדו** בתוך בני ישראל" (ט,ז).

בהיעדר ציון זמן של תשובת ה' (להלן), מסתבר כי מדובר במצב הנוגע לדיון בסדרי המחנה (מצב הטמאים) בטרם היות המחנה (מסתבר כי זה הוקם רק אחר המפקד שנצטוו עליו באחד בחודש השני [על הזיקה בין המפקד למחנה ראו: יחידה א]). רוצה לומר, פניית הטמאים אירעה מן הסתם בסמוך להוראה הראשונית על הפסח במדבר. תשובת ה' - עם היותה נוגעת במועד המשובץ בסדר הזמנים של הספר ("בחדש השני בארבעה עשר יום" ט,א) - עשויה להינתן בסמוך לה. נדגים זאת בטבלה הבאה המציגה 'לוח זמנים' משוער:

פניית ה' בעניין הפסח	'בחדש הראשון'
ביצוע הפסח	יעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום בחודש'
פניית הטמאים	'ביום ההוא' - מיד אחר כך (לפי סדר הדברים בספר)
תשובת ה'	'עמדו ואשמעה' - זמן לא מוגדר אחר כך
הציווי על המפקד	'באחד לחודש השני'
פסח שני	'בחדש השני בארבעה עשר יום'
תחילת המסע	'בחדש השני בעשרים בחודש'

כשהנחות המובלעות בבסיס טבלה זו לנגד עינינו, נוכל להסיק כי עניינים הנוגעים ולו בעקיפין במצבם של אנשים (טמאים, דרך רחוקה) ביחס למחנה, עשויים להיאמר עוד בטרם היווידו של המחנה. הבנת המצב ככזה מדגישה ערעור של סדר הגיוני -

סדר זמנים שיש בו טובב ומסובב. בדרך כלל, קודם נוכח הרקע המציאותי ועל מצעו מתעוררת הבעיה, ואילו כאן, הסדר פועל באופן שונה - נרמז כי הבעיה קודמת לרקע. להלן נמשיך לדון בכך.

אופן היווצרות ההלכה

נקודת המוצא היא הוראה מקדימה ביחס לפסח הרגיל:

"...ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו. בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במועדו ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו" (ט, ב-ג).
אנו מדגישים - 'הוראה מקדימה' מפני שאין כאן ניסוח של ציווי דוגמת ציווי הספר המרובים. ויותר מכך, הניסוח החף מגינונים של ציווי - 'ויעשו...' את הפסח במועדו, בולט על רקע הביצוע היחזקי:

"וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח. ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל" (ט, ד-ה),

ועל רקע הציפייה הדרוכה לציווי בהמשך: "...עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם" (ט, ט). אפשר שהיעדר סממנים של ציווי בדברי ה' נובעים מכך שאין כאן חידוש, ככלות הכול, לא נאמרה כאן מצווה חדשה; עניין הפסח מהווה יסוד מוסד במחשבת התורה, הוא מחזורי יפה, וניתן להבין כי כל כולה של הנחיה זו שבפתיחה לא באה אלא להדגיש את 'במועדו'. עם זאת, ברי שלא לכל מצווה בספר, דין הוא כי יינתנו הנחיות מקדימות מן הסוג הזה; ו'במועדו' זה, לא רק ללמד על עצמו בא, אלא לטווח רקע לסיפור ההולך ומתגלגל בהמשך, סיפור ההולך וחושף בעיה בקיום ההנחיה: "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות ביום ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא. ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקרב את קרבן ה' במועדו בתוך בני ישראל" (ט, ו-ז).

הכתוב מעמיד אפוא עמדת מוצא מעניינת - פער הנוגע לחלקים בציבור, בין הציווי לקיים את הפסח 'במועדו' לבין היכולת לבצעו. ואולם, כשיבמועדו זה מודגש היטב בהנחיה ובביצוע, מותר לשער שניתן לבנות מערכת הלכתית שתגלה מראש קושי שכזה, הן טומאה אינה דבר שצריך להתגלות לפתע.² ואם בהקשר הנידון דיני טומאה כה משמעותיים, צריך היה להתייחס אליהם מלכתחילה. במיוחד על רקע הנאמר לעיל בדבר קדימות אפשרית של פניית הטמאים (אולי הפוטנציאליים?). ובמיוחד כשמדובר כאן בעצם ביצירת חג נוסף, ולכן - בהתחשב באופי המיוחד של הבניית המצווה של פסח שני בסיפור - אנו משערים כי קיימת בו כביכול ציפייה לפנייה

2 אף שאינו מציע משנה מסודרת בעניין, בספר ויקרא נאמרו דברים בעניין הזיקה בין הקרבה לטהרה, ומסתבר שמדובר בהוראות מלכתחילה, בבחינת 'יהיה טהור כדי שתוכל להקריב'.

מלמטה, ולא להנחיה מקדימה ישירה. אין אפוא להוציא מכלל אפשרות כי הניסוח 'וידבר ה' אל משה...לאמור. ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו', שבהיעדר תוספת מחייבת דוגמת 'צו את בני ישראל ויעשו' ניתן לראותו כ'ידך' יותר, 'מזמין' תגובה 'מלמטה'.

אם כן, דווקא בהיעדר ציווי חד-משמעי מתעוררת הציפייה לשניו ביתר שאת. לעניין הזה משמעות גדולה משום שעד כה ספר במדבר התנהל ללא יוזמות שכאלה, אלא מתוך מנגנון של ביצוע וציות לציוויים. ואפשר שיש בכך מעין 'בנין אבי' להתפתחות מסוימת של עולם המצוות בספר ומעבר לו, כפי שהדגשנו במבוא לחיבורנו (מבוא - הערות מקדימות).

בהמשך השתלשלות העניינים משה פונה כידוע לה': "ויאמר אלהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם" (ט, ח). דוק, 'ואשמעה מה יצוה ה' לכם!' אומנם, מנקודת הראות של ספר במדבר הכתוב כאן 'מרוסן', במובן שאין כאן שבירה מלאה של הסדר המתאפיין ביחסי 'מדבר' - שומע-מציית-מבצע' ברורים. דוק, משה ממתין 'לשמיעה' ולא דוחק להזמין, לא נאמר כאן - 'ויאמר משה אל ה'...! אומנם, אין כאן עדיין פנייה ישירה אל ה', וזה מתאים לספר שעד כה לא הייתה בו כל פנייה יוזמה של משה אל ה'; ובכל זאת, גם אם לכלל הידברות ישירה לא הגענו, ניתן לדבר כאן על נקודת תפנית, משום שעד כה הכול התנהל במנגנון המוכר של 'ציווי וציות-ביצוע'. הנה כי כן, יש כאן שיבוש ראשון - קל ככל שיהיה - של סדר מסוים, נטישה של תפיסה של יחסי המצווה והמצווים שהתקבעה ונשתרשה בספר, ומשתנה דגם קבוע ששורר בו. מעניין בהקשר זה לתת את הדעת להדגשת ההמתנה הגלומה בדברי משה - 'עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם'. 'עמדו' (וראו גם לעיל) מרמז על הציפייה לתשובה. אין כאן ניסיון להעמדה של סדר זמנים מפורש, ולא ברור כמה זמן כל זה לקח, כפי שאין עיצוב זמן שכזה לגבי אירועים בכל הספר. וזה מחזק את ההתרשמות של תלות מלאה במצווה, שלא כבדיאלוג שבו אנו מניחים תשובה מיידית, כמעט מיידית, או למצער, ציפייה לכזו; כאן, לכל היותר, אפשר להמתין עד שתבוא התשובה, אך אין להחיש אותה.

יש מקום לעיין בניסוח שבחרו הפונים: 'למה נגרע...בתוך בני ישראל'. לפי זה, יש כאן לא רק החמצה של הפסח, אלא גם ניתוק בינם לבין כלל ישראל. 'נגרע' מופיע גם בבירור אחר שייערך בספרנו בפרשת בנות צלפחד (להלן, יחידה טו). הניסוח שם הוא: "למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתנו..." (כז, ד). כלומר, גם שם יש כביכול היעלמות והחסרה של פלוני מתוך הכלל, אם כי בעניין אחר לגמרי. נקודה זו חשובה משום שבירורים ברמה של 'מלכתחילה', מתנהלים בספר במדבר לא רק כדי ללבן את המצווה גופה והלכותיה, אלא גם בגלל החשש הרובץ בפתח של לצאת מן הכלל, להתרחק מן הציבור. או בניסוחים של חיבורנו, להפר את הסדר של התארגנות כלל ישראל סביב המשכן שבו אמורה להתבצע חגיגת הפסח, ובה - בנסיבות אלו - לא יהיו כל ישראל! לאור זאת, נשאלת השאלה האם הפתרון שיוצע להלן לטמאים לחגוג בפסח שני, אכן פותר את הבעיה - הבעיה בניסוח שמוצע כאן! הן בעצם חגיגתם במועד הזה, המועד החדש, הם לא יהיו 'בתוך בני ישראל' שחגגו את הפסח במועדו. החגיגה

במועד החדש ממזערת את הנזק, אך עדיין מנכיחה חריגות. מסתבר אם כן, שהתביעה להיות בכלל ישראל נתפסת בפרשתנו כלגיטימית, אולם, האופן ייקבע על ידי ה', ובפועל, יתערער הסדר של הקרבת פסח במועדו ודווקא במועדו.

אפשר שיפה כאן ניסוח נועז קמעה - אם נכון לדבר על 'חג משלים', חג שמטבעו כרוך בשינוי הסדר המוכתב בהתייחסות התורה ללוח השנה הישראלי, הרי המקום המתאים הוא ספר במדבר שבו נקבעים סדרי המקום והקדושה בצורה האיתנה ביותר, ובו עצמו גם מובע הרצון לערער אותם (ראו: מבוא - הערות מקדימות, דיון מסכם). אשר להם, לחוגגי פסח שני, אם הם ציפו שלא להיגרע, הרי שתקוותם נענתה באופן חלקי בלבד. אשר לתפיסת הסדר של הספר, 'הסדר הגיאוגרפי' התערער, שכן אם האידיאל הוא חגיגה של הכול במשכן ובמחנה - זה לא מתקיים; אך ערעור זה מפוצה כאן על ידי סדר חדש של זמן, סדר גמיש יותר, משום שהוא מעניק זמן נוסף שבו ניתן להשלים את המצווה.

הניסוח

מכאן נעבור לניסוח של המצווה החדשה - פסח שני. נקודה חשובה בניסוח המצווה באה בדברי ה':

"דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח לה'. בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אותו על מצות ומררים יאכלהו... והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה..." (ט, י-ג).

זכור, הדברים באו כתגובה לדרישה מסוימת, והנה, ביחס לדרך הצבת הבעיה בפני הטמאים, יש בדברי ה' תוספת! לא המקרה שהעלה את הבעיה לבדו זוכה כאן לטיפול, אלא משהו נוסף. מה טיבה של 'הדרך הרחוקה' הנידונה? דומה כי הדברים מתקשרים למושג של 'מחוץ למחנה' העומד בבסיס הדיון בספר במדבר.³ הספר מניח - ומבחינת מיקומה של הפרשה בספר, זה אמור להיות ידוע לקורא - כי הטמאים משולחים אל מחוץ למחנה (יחידה ב). כלומר, מבחינת ההיערכות של המחנה, הטמא נמצא במצב המקביל ל'דרך רחוקה'; קרי, מכיוון שאינו יכול לחזור, הרי מצבו משול למי שנמצא בדרך רחוקה. מובן שניתן להסביר את הדיון במצב הזה כהכנה ל'ארץ' שאיננה מחנה, ובהכרח צפויים בה מצבים של 'דרך רחוקה'. ואכן, ספר במדבר המתקרב גיאוגרפית לארץ עד לנושקו לגבולותיה, גם מכין לקראתה; אך יש קשר בין גורמי העומק של המדבר ושל הארץ, ומשהו מן המדבר פורע הסדר מתקיים גם בארץ המיושבת. נראה זאת באמצעות הדיון במושג ה'דרך' בסעיף הבא.

3 ליכט מפרש 'בדרך רחוקה' ממושבות ישראל ומביתו של אדם (א, עמ' 139).

הערה לגבי מושג הדרך בפרשתנו ובספר יהושע

עקרונית, אנו נוטים לתפוס מצבים בספר כמצבים ריאליים, אך בעלי פוטנציאל מטפורי. כזה הוא המדבר שנידון לעיל (מבוא - הערות מקדימות, יחידה א, נספחים), והנדודים שיידונו להלן (דיון מסכם). במובן מסוים גם ה'דרך' היא כזו. בהיותה קשורה בדינמיות, תנועה ושינויים רציפים, הדרך מציינת מצב של ערעור מהותי של סדר חיים תקין - שינוי מאורח החיים שעיקרו הוא הקביעות. במובנים אחרים גם 'טומאה' היא כזו, אך המוקד שונה - זהו עניין הלכתי הקשור בשינויים החלים ב'מצב' הגוף, בעוד שדרך קשורה באורחות החיים. מכל מקום, מתברר כי ההימצאות בדרך איננה מטשטשת כליל את עולם הקדושה, סדר החיים הדתי המקובע בלוח כופה את קיום החג גם לגבי מי שנמצא ב'דרך רחוקה'. לשון אחר, סדר החיים המקדיש מקום לפסח שני, 'מנצח' את סדר החיים הטכני היוצר מצבים חריגים ומיוחדים, שיש בהם כדי למנוע את ההשתתפות בחג.

הנקודה החשובה לענייננו היא האופן שבו בא הדין הזה לעולם. הוא מתבסס על מודעות למצבים של שינוי, הווי אומר, במובן מסוים ה'דרך' איננה מציאות של בדיעבד, כביכול, היו בדרך ובעטייה נגזר מה שנגזר; ברמה הסמלית הדרך צופנת אתגרים שההיענות להם מתבצעת תוך שינוי המסגרות הקיימות. במובנים של דיונו - דרך שונה מהותית ממחנה! קביעה זו אמור להקרין לגבי הספר כולו, משום שהוא כולו ספר של 'דרך', הוא מתחולל בדרך, ולכן השינוי הוא מאפיין מהותי שלו.

גישה זו מעוררת לעיון חוזר בפרשה מפרשות ספר יהושע שבמובנים רבים ממשיך את ספר במדבר. ספר יהושע מציין תמונה מוזרה למדי לגבי גורלו של הפסח במדבר, והדברים מתבססים על הזיקה הידועה שבין פסח למצוות מילה ("...וכל ערל לא יאכל בו" שמות יב, מח). הרקע הטכני לסיפור המורכב הוא המציאות של המדבר שלא אפשרה קיום מצוות מילה, וחייבה מילה מרוכזת של העם רק לאחר מעבר הירדן ביגבעת הערלות' בגלגל:

"...כל העם הוצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו **במדבר בדרך** בצאתם ממצרים. כי מלים היו כל העם הוצאים וכל העם הילדים **במדבר בדרך** בצאתם ממצרים לא מלו. כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל **במדבר** עד תם כל הגוי אנשי המלחמה הוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותם לתת לנו את ארץ זבת חלב ודבש. ואת בניהם הקים תחתם אותם מל יהושע כי ערלים היו כי לא מלו אותם **בדרך**" (יהושע ה, ד-ז).

לענייננו בולטות כאן שתי נקודות. ראשית, דברים כה מפורשים בדבר השפעת הדרך על קיום מצווה חשובה ביותר לא נאמרו בספר במדבר (ואף לא בדברים), ואין לנו אלא לקשר זאת למצב המובע בפסוק הראשון ביחידה הנידונה כאן, המצווה על קיום פסח ראשון - 'ויעשו את הפסח במועדו'. מצוייו זה נוכל להסיק - על דרך 'מכלל הן נלמד לאי' - כי רק בפסח הראשון במדבר עשו הכול את הפסח, ובהמשך לא צוו על כך ולא עשוהו. כאמור, הדברים מתקשרים למילה, משום שבהיעדר מילה במדבר לא

יכלו לקיים את הפסח; ובכך ניתן לקשר את עניין הפסח בספר במדבר לתמונה של ספר יהושע, שאכן מדגיש שלאחר ביצוע המילה קיימו את הפסח (יהושע ה, י). שנית, הנימוק לאי-קיום המילה והפסח ביהושע לא פורש, אך ברור שהמילים המנחות 'מדבר' ו'דרך' המודגשות ביתר שאת בגין החזרתיות והארכנות המאפיינות את הקטע הזה,⁴ מכתיבות את הפתרון לחידה הפרשנית - ההימנעות מן המילה, הגוררת את המניעה של קיום הפסח, קשורה ב'דרך'! במובן זה כולם היו ב'דרך' רחוקה' והפסח נדחה לגבי כולם! אנו מבקשים לחזור ולהעמיד כאן על סמליותו של המצב הזה. איננו באים לחשוף את שהתורה הסתירה, ולקבוע איך ובאיזה אופן התנהל קיום הפסח בנדודים במדבר. אנו מבקשים לציין כי לאור ההשוואה לספר יהושע מתקבל מצב קיצוני מאוד, שלפיו פלח משמעותי מאוד בעם - אלו שלא נימולו, ומדרכו של עולם, זהו חלק שהולך וגדל עם הזמן - איננו מקיים את הפסח במצב של תנועה בדרך. סמלית, זהו בעצם מצב של 'פסח שני'. אולי בפסח הראשון שעליו צו, הבעיה של פסח שני הצטמצמה לטמאים בלבד - ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח **ביום ההוא**!...; אך בחלוף הזמן גורם הדרך משתלט על הפסח, ובמובן הסמלי - בלי להתחייב שקיימוהו בפועל - המצב של 'פסח שני' שבו אנשים אינם יכולים לעשות את הפסח 'ביום ההוא', הופך להיות המצב השלט.

הנה כי כן, בסופו של דבר, אין במדבר יציבות; תחושת היציבות שנוסד המחנה - מדומה, היא מתערערת על-ידי הטומאה הפורצת את מחיצותיו, ועל-ידי הדרך המערערת את עצם קיומו. פסח שני הבא לתת מענה לכך הינו ללא ספק מצווה מוגדרת התורמת את תרומתה לכינון יציבות חלופית, אך דומה כי היעדר התייחסות לפסח במדבר בדיונו של ספר יהושע מלמד שבסופו של דבר גם המצב ההלכתי של פסח שני, לא תפס לאורך זמן! חוסר היציבות - סמלי כמובן! - הוא המצב השלט במדבר.

הזיקה לגר

הפסוק המסיים של הפרשה עוסק בגרים:

"וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה' כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ" (ט, יד).

4 לגבי הסגנון של הקטע הנידון, ניתן לומר כי הוא עמוס וארוך ומשבץ עניינים מסוגים שונים כגון - 'אנשי המלחמה' המזכיר נטיות לכיבוש חפזו שרווחו בדור המדבר והובילו לכישלון, וזאת, כרקע למלחמות העומדות בפתח.

ברור כי הקטע הזה בא להסביר את עניין המילה לפי פתיחתו: "וזה הדבר אשר מל יהושע כל העם הליצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך..." (יהושע ה, ד-ה). התחושה היא כי המילה בשנייה הייתה דבר מוזר שהכתוב חש להסבירו - וזה הדבר אשר מל יהושע.

סתם 'גר' הריהו 'גר תושב'⁵, וכאן מדובר על מציאות עתידית בארץ - 'וכי יגור...', בעתיד. מכל מקום, זו סטייה מהדגם של המחנה, שכן מתאפשר כאן שילוב של גורם שאיננו מיוחס לשורשיו ברוח הדגם של תחילת הספר (יחידה א), או סופו (במפקד של הסיום, יחידה טו). אם אנו מבינים את ההיערכות של עם ישראל בדגם של מחנה כבסיס לאיוושהי העירכות ריאלית, הרי שנוכחות גר משנה מהותית את יציבות הדגם הזה משום שיבמחנה הקלאסי אין מקום לגרים.

נקודה זו מחייבת הבהרה. הרעיון שעם ישראל פתוח לקבלת גרים, דהיינו בני האומות החיים לצדו ומקיימים חלק מן המצוות שהושתו עליו, אינו עולה כאן לראשונה. אולם, יש מן המיוחדות בדיון ביכי יגור אתכם גר' דווקא בספר במדבר המציב תנאים נוקשים מאוד להתארגנותו של עם ישראל. ואם אנו תופסים את המחנה כמייצג איזה רעיון של ארגון הקדושה, הרי שבצורתו האידיאלית, לא אפשר 'יכסי גרות' כלשהם. והנה, פרשה כפרשתנו שפותחת בחריגה מסדר המחנה הרגיל בגין הטומאה, מסתיימת בחריגה מסדר אחר של השיוך לשורשים הלאומיים - הגרות. ואם מול אתגר החמצת פסח בעטיה של הדרך הרחוקה המבטלת את יציבות המחנה, הוצב פסח שני, לא התעלם הכתוב ממי שבעצם מהותו נמצא תמיד ב'דרך רחוקה' - הגר, ואפשר לו לקיים את הפסח. ועוד ייאמר, הזיקה בין הפסח לבין הגר, לא רק לצורך הגר באה. ציון הפסח המתבצע על ידי הגר משמש כזכר מתמיד לפסח הראשון שהתקיים בטרם היה 'מחנה' בעולם, כשהעם כולו יצא לדרך רחוקה אל יעדיו הלאומיים והדתיים. ראוי להוסיף בקשר ללשון נוכח בציווי על הפסח לגר. לא תמיד אנו יכולים להסביר את המעברים ללשון נוכח, ולא תמיד היא בולטת. כאן ניתן כמדומה להעניק לה פשר פשוט. נבחן את לשון הנוכח בקטע זה על רקע הנאמר קודם:

"וידבר ה' אל משה לאמר: איש איש כי יהיה טמא לנפש...ועשה פסח לה'... יעשו אתו...**אכלוהו**. לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו...יעשו אתו. והאיש... ובדרך לא היה **וחדל** לעשות הפסח...כי קרבן ה' לא הקריב...חטאו **ישא** האיש ההוא. וכי **יגור אתכם** גר ועשה פסח לה'...כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ" (ט, ט-יד).

הניסוח בגוף שלישי מתייחס ל'איש איש', 'האיש' ו'האיש ההוא', וזה ניסוח סביר והגיוני המתאים מאוד לסגנון הקזואיסטי המפרט נסיבות ומקרים. על רקע זה בולטת הפנייה לנוכחים - 'אתכם'. אין כאן פנייה אישית לגר עצמו; אי-אפשר לפנות לגר

5 המצב הגלום ביגר תושב' מודגם יפה בדבריו של אברהם: "...וידבר אל בני חת לאמר. גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר ואקברה מתי מלפניי" (בראשית כג, ד-ז). זהו מושג אחד, אך יש בו ניגודיות פנימית מסוימת, ועניינו ריחוק וקרבה גם יחד - 'גר' מצביע על ריחוק, 'תושב' על קרבה, שכן הוא יושב עמם זמן רב. ודומה כי רש"י היטיב לעמוד על הניגודיות הזו: "גר ותושב אנכי עמכם - גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם". דוגמה נוספת, מנוגדת במשהו: "והארץ לא תמכר לצמקת כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כה, כג). גם אם תחושתכם כתושבים, הרי אתם כגרים!

במישרין מפני שכלל לא בטוח שהוא בכלל נמצא. ולכן באשר לגר, מדברים עליו, ויש כאן המשך לסדרת הפניות בגוף שלישי; אך לציבור פונים בינוכחי. 'אתכם' - מושא פנייתו של ה', מגדיר סוג אחר של שייכות; גם אם הגר איננו נקשר בשושלות היוחסין הרגילות המאפיינות את המציאות של המחנה, הוא 'אתכם'. אין הוא חלק מאיזה מבנה פורמלי ומסגרת נוקשה מוגדרת על ידי כללים כדוגמת המחנה, אלא הוא קשור-נוגע בכס במובן הישיר ביותר המובע בכוחה של פנייה ישירה, גם אם אין לו מקום מוגדר באותו מחנה.

בין פסח למסע

בסיום הדברים נציג בקצרה דגם המקשר פרשה זו ליחידה הבאה אחריה. תמציתו מקופלת בנוסחה: 'פסח ← מסע'. פרשתנו, שעניינה המרכזי הוא קיום הפסח, נסמכת לבאה אחריה העוסקת במסע (יחידה ה). משהו על המשמעות הנגזרת מכך ייאמר בהמשך, וכאן נסתפק בקביעה, כי למעשה משתקף ביחס הזה הסדר של ספר שמות, שבו הובילה עשיית הפסח למסע היציאה ממצרים.